

2. Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы N 1 Нормативтік қаулысы.

3. Ханахок С.М. Институт уголовной ответственности за причинение смерти по неосторожности: канд. юрид. наук. Краснодар, 2011. С. 134.

ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСТІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сиубаева Н.Ж.

*Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің оқытушысы
Арқалыққызы Жанерке – Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды
университетінің студенті (Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы)*

Отбасылық қатынастар әрқашан әлеуметтік және құқықтық аспектілерді қамтитын халық өмірінің маңызды салаларының бірі болған, болып келеді және болады. Отбасы-тұрмыстық қатынастарды заңнамалық реттеу өркениетті қоғам үшін және азаматтардың отбасылық міндеттемелері үшін жауапкершілігін арттыру үшін өте маңызды. Біздің елімізде отбасылық қатынастарға қатысты көптеген мәселелер мен проблемалар заңнамаға енгізілген, бірақ мұқият бақылауды және дереу құқықтық реттеуді қажет ететіндер де бар. Осындай проблемалардың бірі, әрине, тұрмыстық зорлық-зомбылық. Бұл өткір әлеуметтік проблема қазіргі уақытта бұрынғыдан да өзекті болып табылады. Ол жаһандық ауқымды қамтиды және әртүрлі елдерде қарастырылады. Соңғы мәліметтер бойынша тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жауапкершілік әлемнің 144 елінде белгіленген.

2009 жылы Қазақстанда «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Заң қабылданды, онда тұрмыстық зорлық-зомбылықты «отбасы-тұрмыстық қатынастар аясында бір адамның басқаға (басқаларға) қатысты дене зардабын және (немесе) психикалық зардап келтіретін немесе келтіру қаупі бар құқыққа қарсы қасақана әрекеті (іс-әрекеті немесе әрекетсіздігі)» деп айқындайды [1].

Заң агрессор мен зардап шеккен тарап арасындағы байланыстарға 30 күнге дейін тыйым салуды көздейтін қорғау нұсқамасы институтын енгізді және зорлық-зомбылықтан аман қалғандарға баспана және басқа да арнайы әлеуметтік қызметтер алу құқығын берді. Алайда, заңның өзінде де, Қылмыстық кодексте де тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жеке қылмыстық жауапкершілік қарастырылмаған.

2017 жылға дейін Қазақстандағы тұрмыстық зорлық – зомбылық үшін ҚР ҚК 108-бабы (денсаулыққа жеңіл зиян келтіру) және ҚР ҚК 109-бабы (ұрып-соғу) бойынша тартылды. Олар қамауға алу, айыппұл салу, түзету немесе қоғамдық жұмыстар түріндегі жазаны қарастырды.

2017 жылғы 3 шілдеде тұңғыш президент Нұрсұлтан Назарбаев осы баптарды Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне құқық қорғау жүйесін жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы 2017 жылғы 3 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңына қол қойды. ПМ мен Бас прокуратураның хабарлауынша, бұл «құқық бұзушылармен алдын алу жұмыстарын күшейту және оларды жауапкершілікке тарту рәсімдерін жеңілдету мақсатында» жасалды. Егер агрессорды қылмыстық бап бойынша тартса, онда бұл тараптардың татуласу мүмкіндігін жоққа шығаратын жағдайға әкеліп соғады.

Яғни, шенеуніктердің пікірінше, әйелдер полицияға жүгінген жоқ, өйткені олар балаларының әкелерін түрмеге отырғызғысы келмеді, тіпті куәгерлердің дәлелдері мен айғақтарын өздері жинауы керек еді. Енді, декриминализацияға ұшырап, полиция дәлелдемелер жинаумен айналысады, демек тұрмыстық қылмыстардың саны азаяды деп ойлады.

Алайда бұл жоспар іске аспады. Мұндай қылмыстардың саны азайған жоқ, керісінше өсе түсті. Полиция зардап шеккендердің өтініштерін қабылдамайды, олардың құқықтарын түсіндірмейді және тексерулер мен тергеулер көбінесе үстірт жүргізіледі.

Бас прокуратураның ақпаратында «ұрып-соғу» мен «денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіруді» қылмыстық сипаттан арылту ПМ-нің «құқық бұзушылармен алдын алу жұмыстарын күшейту және оларды жауапкершілікке тарту рәсімін жеңілдету мақсатында» қолға алынғаны атап өтілген. Бұл құрамдарды көпшілік алдында айыптаумен қылмыстық құқық бұзушылықтар санатына ауыстыру олардың айтарлықтай криминализациясына, оларды жасағаны үшін соттылығына, татуласудың мүмкін еместігіне, жәбірленушінің шағымына қарамастан іс жүргізудің басталуына және, тиісінше, мұндай жағдайларда алдын алуды жүзеге асырудың мүмкін еместігіне алып келетіні көрсетіледі. Жоғарыда айтылғандардағы мұндай ұстаным тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселелеріне деген көзқараста нөлдік төзімділік қағидасына сәйкес келмейтінін және отбасындағы зорлық-зомбылыққа қарсы күрес саласындағы ең жақсы дәлелдермен үйлеспейтінін атап өтеміз. Медиация мен татуласудың басымдығына негізделген және агрессор үшін ең төменгі санкциялар мен тежеу шаралары қағидаттарына негізделген тәсіл тиімді болып табылмайды және оларды, оның ішінде тиімді құқықтық қорғауды қамтамасыз етпей, тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендердің көпшілігін құрайтын әйелдерге қатысты кемсітушілік сипатта болады. [2]

БҰҰ-ның әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою жөніндегі Комитеті Қазақстанның тиісті конвенцияны орындауын қарап, «ұрып-соғу» мен «денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіруді» декриминализациялау «конвенцияның рухына қайшы келетінін және әйелдерді қорғауды әлсірететінін» атап өтті және зорлық-зомбылық мәселелерінде татуласудан қылмыстық қудалауға баса назар аударуға шақырды.

2014 жылы Комитет Қазақстанды Еуропа Кеңесінің әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың және отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу және оған қарсы күрес жөніндегі Конвенциясын (Стамбул конвенциясы) ратификациялауға шақырды. Қазақстан Стамбул конвенциясына қол қойған елдер тізімінде жоқ. Стамбул конвенциясын қабылдау тек формальдылық қана емес, оны сақтау үшін толық мемлекеттік жауапкершілікті, сонымен бірге зорлық-зомбылық мәдениетіне «нөлдік төзімділікті» қалыптастырудан тұратын дүниетанымды өзгертуді талап етеді. Бұл құжат тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты ескерту, қорғау және жауапкершілік стандарттарын белгілейді және Еуропа Кеңесінің мүшелері болып табылмайтын мемлекеттердің ратификациялауына ашық. Қазақстан оны әлі ратификациялаған жоқ. 2019 жылғы қарашада Қазақстандағы жағдайды қазан айында қарау қорытындысы бойынша Комитет бұл ұсынысты тағы да жариялады.

Отбасы-тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайлары құқық бұзушымен профилактикалық әңгімелесу сияқты алдын алу шаралары іс жүзінде жұмыс істемейтінін және қорғау нұсқамасы сияқты тетіктерді құқық қорғау органдарының қызметкерлері тиісті түрде жүзеге аспайтынын айқын көрсетеді. Кейбір құжатталған жағдайларда полицияның отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық фактілері бойынша өтініштерді тексерудің тиісті шараларын қабылдамауы ресми мәлімдеме жазғаннан кейін де әйелдерді жылдар бойы қорлауға мәжбүр етті.

Неліктен тұрмыстық зорлық-зомбылыққа жауапкершілік Қылмыстық кодекстен орын алуы керек? Қылмыстық кодексте жалпы, басқа да баптар бар, олармен-ақ жауапкершілікке тартуға болады. Дәл осылай Қазақстанның Бас прокуратурасы да ойлануда. Бас прокуратура бұл қылмысты жеке баппен ажырату «қиын» деп санайды. Себебі, кәмететке толмағандарға қатысты жасалған қылмыстар Қылмыстық кодексте орын алған.

Алайда, Human Rights Watch Қазақстан билігіне халықаралық стандарттар мемлекеттерге тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жеке қылмыстық жауапкершілікті дербес қылмыс құрамы ретінде енгізуді ұсынады. Жалпы нормалар жеткіліксіз болғандықтан, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың барлық компоненттерін көрсетпейді және қамтымайды.

49 баптан тұратын "Отбасы-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл туралы" заң жобасы 2019 жылдың қазан айында дайындалды. 2019 жылдың сәуір айында құрылған арнайы жұмыс тобы жобаны айлар бойы талқылап, көптеген тармақтарға өзгерістер енгізді.

Жоба авторлары зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимыл саласына барлық мемлекеттік құрылымдар мен жалпы қоғам тартылуы тиіс деп атап өтіп, жобада тек ішкі істер министрлігінің ғана емес, білім, денсаулық сақтау, еңбек және әлеуметтік қорғау, ақпарат және қоғамдық даму министрліктерінің де әрекеттері нақтыланды. Сарапшылардың пікірінше, құжат толық әзірленбеген. Жоба авторлары бірқатар даулы тұжырымдарды жақында алып тастамай, оны дұрыс түсіндірмейді деп санайды.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықты ҚК-нің жеке бабына бөлу осындай қылмыстарға ден қоюды жақсартады және полиция, прокуратура және сот қызметкерлерінің мұндай істерді қалай тиімді тергеуге және бұл ретте зардап шеккендердің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге мамандандырылған даярлығын қамтамасыз етеді.

Қазақстан Қылмыстық кодекске шұғыл түрде тұрмыстық зорлық-зомбылықты жеке қылмыстық құқық бұзушылық ретінде мойындайтын және ол үшін жазаның келтірілген зиянның ауырлығына мөлшерлес болуын қамтамасыз ететін бап енгізуге тиіс.

Билік тұрмыстық зорлық-зомбылық фактілері бойынша өтініштерге полицияның тиімді әрекет етуін қамтамасыз етуге және зардап шеккендерге дағдарыс орталықтарын қоса алғанда, арнайы әлеуметтік қызметтерге қол жеткізуді қамтамасыз етуге тиіс. Көмек көрсету жөніндегі мемлекеттік ұйымдардың персоналы, полиция қызметкерлері, медицина қызметкерлері және тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселелері бойынша жұмыс істейтін басқа да бейінді субъектілер тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу және оған ден қою жөніндегі арнайы даярлықтан тұрақты негізде өтуге тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы - Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы N 214-IV Заңы. "Әділет" АҚЖ (zan.kz)

2. Письмо Генеральному прокурору Республики Казахстан Г.Нурдаулетову от Human Rights Watch
https://www.hrw.org/sites/default/files/supporting_resources/kaz_letterto_prosecutorgeneral_27nov2019_rus.pdf

БАСБОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУ ЖАЗАСЫН ТАҒАЙЫНДАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

*Хамитова Диана – Академик Е.А.Бөкетов атындағы университет студенті
(Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы)
Ғылыми жетекші – з.ғ.к., доцент Өзбеков Д.Ө.*

Жаза тағайындау және жазадан босату қылмыстық құқықтың басты институтының ең үлкен саласы болып табылады, себебі, Қазақстан Республикасының Конституциясында белгіленгендейең қымбат қазына ол адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтарын, қоғам мен мемлекеттің заңды мүдделерін қылмыстық қолсұғушылықтан және заңсыз әрекет үшін әділ жаза тағайындау арқылы қорғау осы институттардың нормаларын қолдану арқылы жүзеге асырылады [1]. Бір жағынан, жаза тағайындау қылмыстық заңнаманы қолданудың маңызды сатысы болып қана тұрмай, сондай-ақ қылмыстық сот төрелігін жүзеге асырудың ортанғы кезеңі болып саналады. Бірақ, екінші жағынан, қылмыстық заңнамада қылмыс жасаған адамды жазалау немесе одан босату туралы мәселені шешпес бұрын, жалпыадамзаттық қағидалар яғни, гуманизм мен әділеттілік қағидаларына негізделген репрессивтілікке қарсы қолданылатын ынталандыру нормалары бекітілген.

Сонымен қылмыстық жаза – жазаны жүзеге асырудың бір түрі-қылмысты және оны жасағаны үшін кінәлі деп танылған адамды мемлекеттік соттау болып табылады. Жаза